

SAKRAMENT POKUTY W TEOLOGII ORTODOKSYJNEGO KOŚCIOŁA KOPTYJSKIEGO

Streszczenie

W teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego pokuta jest jednym z siedmiu sakramentów ustanowionych przez Jezusa Chrystusa. Należy do grupy czterech sakramentów zbawczych (odkupieńczych), czyli takich, których przyjęcie jest niezbędne do zbawienia wiecznego. Sakramentami zbawczymi w teologii koptyjskiej są: chrzest, bierzmowanie, pokuta i Eucharystia. Dzięki spowiedzi grzesznik może powrócić do Boga. Wyjawiając swoje grzechy przed kapłanem, otrzymuje ich wybaczenie. Spowiedź zakłada werbalne wyznanie grzechów kapłanowi i żal za nie. Ortodoksyjny Kościół Koptyjski podkreśla, że Chrystus jest prawdziwym lekarzem, który uczynił założony przez siebie Kościół duchowym szpitalem. Dlatego wierni powinni znaleźć w Kościele lekarzy dusz, którzy wysłuchają ludzkich grzechów i przepiszą odpowiednie lekarstwo. Teologia koptyjska naucza o czterech rodzajach wyznania grzechów. Pierwszym sposobem jest wyznanie grzesznika, który zwraca się bezpośrednio do Boga. Drugi to wyznanie grzechów kapłanom. Trzeci rodzaj spowiedzi to wyznanie grzechów temu, kto padł ich ofiarą. Ostatnim sposobem jest wyznanie grzechów samemu sobie poprzez pokutę. Jest to podstawowa forma spowiedzi. Nie można bowiem wyznać grzechów kapłanowi, jeśli najpierw nie przyzna się przed samym sobą do popełnionych przewinień. Przykładem takiej spowiedzi jest postawa syna marnotrawnego. Teologia koptyjska podkreśla więc, że ograniczanie spowiedzi tylko do wyznania grzechów samemu Bogu jest koncepcją sprzeczną z Pismem Świętym.

Słowa kluczowe: sakrament pokuty, sakramenty, Ortodoksyjny Kościół Koptyjski, lekarstwo.

W teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego pokuta jest jednym z siedmiu sakramentów ustanowionych przez Jezusa Chrystusa¹. Nazywana jest sakramentem

* Katarzyna Halkowicz – ur. w 1976 r. w Świdnicy; doktor teologii dogmatycznej Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; magister ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu; wykładowca Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu; członek zarządu Dolnośląskiego Instytutu Dialogu i Tolerancji; odznaczona papieskim złotym Medalem Pielgrzyma za zasługi dla Ziemi Świętej oraz medalem św. Stanisława za zasługi dla diecezji świdnickiej; katechetka w Szkole Podstawowej w Witoszowie Dolnym; prowadzi badania naukowe nad teologią Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego; ORCID: 0000-0002-9355-1332; e-mail: k_halkowicz@op.pl.

* Jarosław M. Lipniak – ur. w 1973 r. w Oławie; prezbiter diecezji świdnickiej; doktor habilitowany teologii dogmatycznej; kierownik Katedry Ekumenizmu i Dialogu Międzykulturowego Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; redaktor naczelny Międzynarodowego Przeglądu Teologicznego „Communio”; prezes Dolnośląskiego Instytutu Dialogu i Tolerancji; przedstawiciel biskupa świdnickiego ds. ekumenizmu i dialogu międzyreligijnego; proboszcz parafii pw. Nawiedzenia NMP w Witoszowie Dolnym; ORCID: 0000-0002-3809-1142; e-mail: pallotti@poczta.onet.pl.

¹ Shenouda III, *Comparative Theology*, London 1988, s. 189; por. Shenouda III, *The Life of Repentance and Purity*, Sydney 1990.

pokuty i należy do grupy czterech sakramentów zbawczych (odkupieńczych), czyli takich, których przyjęcie jest niezbędne do zbawienia wiecznego. Sakramentami zbawczymi w teologii koptyjskiej są: chrzest, bierzmowanie, pokuta i Eucharystia. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie teologicznej krytyki sakramentu pokuty w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego. Oryginalność artykułu polega na tym, że do tej pory, nawet w Kościele koptyjskim, nie opracowano systematycznej nauki o sakramentach świętych, dlatego niniejsza praca ma za zadanie wypełnienie tej luki.

Misterium spowiedzi (kopt. **ⲟⲟⲟⲗⲟⲫⲓⲧⲩⲪⲥ**) to święty sakrament (kopt. **ⲘⲟⲥⲦⲁⲭⲱⲛⲓⲁ**), dzięki któremu grzesznik może powrócić do Boga. Wyjawiając swoje grzechy przed kapłanem, otrzymuje ich wybaczenie. Spowiedź zakłada werbalne wyznanie grzechów kapłanowi i żal za nie². Ortodoksyjny Kościół Koptyjski podkreśla, że Chrystus jest prawdziwym lekarzem, który uczynił założony przez siebie Kościół duchowym szpitalem. Dlatego wierni powinni znaleźć w Kościele lekarzy dusz, którzy wysłuchają ludzkich grzechów i przepiszą odpowiednie lekarstwo. Takimi lekami są ustanowione przez Chrystusa sakramenty święte. W teologii koptyjskiej mają one wymiar zapobiegawczy (bierzmowanie³ i małżeństwo), leczniczy (chrzest, pokuta, namaszczenie chorych) i uzupełniający (Eucharystia i kapłaństwo).

1. USTANOWIENIE SAKRAMENTU POKUTY

Teologia koptyjska naucza, że Pan Jezus ustanowił sakrament spowiedzi w niedzielę zmartwychwstania, kiedy przyszedł do jerozolimskiego Wieczernika, mimo zamkniętych drzwi, i powiedział do apostołów:

Jak Ojciec Mnie posłał, tak i Ja was posyłam. Weźcie Ducha Świętego! Komu grzechy odpuscicie, są mu odpuszczone, a komu zatrzymacie, są mu zatrzymane (J 20,21-22)

oraz

Zapewniam was: Cokolwiek zwiążecie na ziemi, będzie związane w niebie, a co rozwiążecie na ziemi, będzie rozwiązane w niebie (Mt 18,18).

Jezus dał apostołom moc odpuszczania grzechów dzięki Duchowi Świętemu⁴.

Wyznawanie win było znane już w Starym Testamencie. W sferze duchowej pokuta oznaczała odwrócenie się od zła i zwrócenie się ku Bogu. Akt ten był dwu-

² T.Y. Malaty, *Unity of the Church and the Church Sacrament*, Los Angeles 1999, s. 4.

³ K. Halkowicz, *Pneumatologiczno-rekoncyliacyjny wymiar sakramentu bierzmowania w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, „*Studia Oecumenica*” 16 (2016), s. 187–199.

⁴ Shenouda III, *The Priesthood*, Cairo 1997, s. 179.

aspektowy. W sferze zewnętrznej obejmował pewnego rodzaju liturgie pokutne, w czasie których naród wybrany wyznawał przed Bogiem swoje grzechy oraz starał się odpowiednio ukarać winnych (por. Wj 32,25-28; Lb 25,27 nn.; Joz 7,24 nn.). Lud prosił Stwórcę o przebaczenie popełnionych grzechów, lamentował, czynił praktyki pokutne, przywdziewał szaty pokutne, pościł, posypywał głowy popiołem. Ważnym elementem był akt złożenia Bogu prześlągalnej ofiary⁵. Po wyznaniu przewinień grzesznik przynosił ofiarę, którą kapłan ofiarował na ołtarzu w świątyni, składając całopalenie i prześlągalanie za grzechy (por. Kpł 5,1-6)⁶. Aspekt wewnętrzny starotestamentowej pokuty dotyczył przemiany serca i zmiany sposobu myślenia (gr. *μετάνοια* – *metanoia*). Dlatego grzesznik jest zobowiązany wyznaczyć wszystkie swoje winy. Widać to wyraźnie w Księdze Jozuego:

Wtedy Jozue powiedział do Akana: Synu mój! Oddaj chwałę Panu, Bugu Izraela i uczyn przed Nim wyznanie. Powiedz mi, coś zrobił, niczego nie ukrywaj przede mną. Akan odpowiedział Jozuemu: rzeczywiście zgrzeszyłem wobec Pana, Boga Izraela (Joz 7,19-20).

Kiedy król Dawid zgrzeszył i popełnił cudzołóstwo oraz morderstwo, Bóg posłał do niego Natana, który upomniał go w imieniu Pana. Dopiero wówczas Dawid przyznał się: „Zgrzeszyłem wobec Pana” (2 Sm 12,13). Natan oznajmił królowi izraelskiemu, że Pan odpuszcza mu jego grzech i zapowiada karę (por. 2 Sm 13,13-14)⁷.

Z perspektywy Nowego Testamentu Jan Chrzciciel wzywał do opamiętania:

Schodzili się do niego ludzie z Jerozolimy i z całej Judei oraz okolic nadjordańskich. Wyznawali swoje grzechy, a on ich chrzczył w wodach Jordanu (Mt 3,5-6)⁸.

Jednym z najważniejszych zadań Chrystusa było uwalnianie ludzi z mocy grzechu i spod wpływu szatana. Dlatego przebaczał grzechy i uwalniał od nich. Wymagał przy tym jedynie wiary. Wszystkie cudowne uzdrowienia i uwolnienia były potwierdzeniem tego, co Jezus powiedział o sobie: „Syn człowieczy ma na ziemi władzę odpuszczania grzechów” (Mk 2,10). Roześlanie po zmartwychwstaniu apostołów i uczniów z nakazem odpuszczania grzechów i głoszenia nawrócenia było wypełnieniem proroctw. Teologia koptyjska konkretyzuje, że misja ta jest jednym z najważniejszych zadań Kościoła.

⁵ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites in the Coptic Orthodox Church*, Cairo 2002, s. 51-52.

⁶ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s. 189.

⁷ Archbishop Basilios, *Confession and penitence* [w:] *The Coptic Encyclopedia*, t. II, New York – Oxford – Singapore – Sydney 1991, kol. 584a-585b.

⁸ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s. 190.

2. WIEK ODPOWIEDNI DO PRZYJĘCIA SAKRAMENTU

Praktyka duszpasterska Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego nakłada na rodziców obowiązek uczenia dzieci zasad i prawd chrześcijańskiej wiary. Na ojcu i matce spoczywa odpowiedzialność nauki od wczesnych lat dziecięcych. Zalecany wiekiem do skorzystania z sakramentu pokuty i spowiedzi jest w Kościele koptyjskim 12. rok życia. Wówczas młodzi koptyjscy chrześcijanie, po odpowiednim przygotowaniu przez kapłana, który staje się ich kierownikiem duchowym, mogą świadomie i godnie przystąpić do spowiedzi świętej⁹.

3. KONIECZNOŚĆ SPOWIEDZI

Koptyjski papież Szenuda III¹⁰ podkreśla, że w koncepcji teologii prawosławnej wyznanie grzechów kapłanowi stanowi główną część sakramentu pokuty¹¹. Oprócz odpuszczenia grzechów podczas spowiedzi penitent uzyskuje też inne korzyści. Ludzie są istotami społecznymi. Potrzebują rozmowy, rady w razie wątpliwości czy zmartwień. Czują potrzebę podzielenia się z drugą osobą swoimi radościami, troskami, wątpliwościami. Najodpowiedniejszą osobą jest kapłan, spowiednik, nauczyciel, przewodnik duchowy, który zachowa tajemnicę, wysłucha, pokieruje na właściwą drogę powrotu do Chrystusa¹².

Patriarcha Aleksandrii bardzo stanowczo akcentuje fakt, że nie można czynić tak, jak to czynią Kościoły protestanckie, odrzucając sakramentalność pokuty i jej związek ze zbawieniem. Zwierzchnik Kościoła koptyjskiego podkreśla, że nie można oddzielać pokuty od zbawienia. Niedopuszczalne jest, jego zdaniem, koncentrowanie się na krwi Chrystusa i mówienie:

⁹ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 49.

¹⁰ Urodził się 3 sierpnia 1923 r. w mieście Abnub koło Asjutu w Górny Egiptie jako Nazeer Gayed Roufail. W latach 1943-1947 studiował na Uniwersytecie w Kairze język angielski i historię. Od 1946 r. uczęszczał zaocznie na studia w Koptyjskim Wyższym Seminarium Duchownym, gdzie w 1949 r. został mianowany wykładowcą Starego i Nowego Testamentu. W tym czasie odbył służbę wojskową. W 1950 r. Nazeer zrezygnował z pracy w instytucjach świeckich na rzecz pełnego etatu w seminarium koptyjskim. Mówił biegle po arabsku, angielsku, koptyjsku, francusku, czytał w języku greckim, łacińskim i amharskim. 18 lipca 1954 r. złożył śluby zakonne w klasztorze pw. Matki Boskiej Syryjczyków na Pustyni Zachodniej w Egipcie. W czasie profesji zakonnej przyjął imię Antoni Syryjczyk (*el-Suryani*). Po dwóch latach życia zakonnego postanowił obrać życie pustelnicze. Na pustelni przebywał do 1962 r., kiedy to ówczesny patriarcha koptyjski Cyryl VI wybrał go na biskupa Kościoła. Sakrę biskupią przyjął 30 września 1962 r. Przyjął imię Szenuda. 31 października 1971 r. Synod Kościoła wybrał biskupa Szenudę na 117. papieża Kościoła koptyjskiego. Zmarł 17 marca 2012 r. J.M. Lipniak, *Szenuda III – papież z Egiptu* [w:] Sheonuda III, *Święta Dziewica Maryja*, Świdnica 2013, s. 36-41.

¹¹ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s.189.

¹² K. Halkowicz, *Teologiczno-dogmatyczna ocena sakramentologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, Wrocław 2019, s. 79 (mps).

Jesteście zbawieni przez krew Chrystusa, a nie przez pokutę. Pokuta jest jednym z uczynków i nie możesz zostać zbawiony przez uczynki¹³.

Następca św. Marka uwypukla fakt, że prawdziwe jest twierdzenie, że zbawienie jest dopełnione krwią Pana Jezusa, ale nie ma zbawienia bez pokuty. Potwierdza to sam Chrystus, kiedy mówi: „[...] jeśli się nie opamiętacie, wszyscy podobnie zginiecie” (Łk 13,3). Pokuta jest konieczna do zbawienia, ponieważ nie ma ludzi, którzy nie mieliby grzechu. Dopóki istnieje grzech, będzie istniała kara. A karą za grzechy jest śmierć. Nie ma zbawienia od śmierci jak tylko przez pokutę¹⁴.

Biskup Aleksandrii zwraca uwagę, że pokuta poprzedza inne sakramenty. Ponieważ ustanowione przez Chrystusa sakramenty są darami łaski Ducha Świętego, należy się do nich przygotować poprzez oczyszczenie serca w sakramencie pokuty¹⁵.

4. PRZYMIOTY SPOWIEDZI

4.1. SKRUCHA (УЄТЪАНИЕ)

Papież Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego podkreśla ogromną rolę skruchy duszy skruszonego grzesznika, który powinien pamiętać przed Bogiem o grzechach, które popełnił, oblewając swoje łóżko łzami, tak jak to zrobił król Dawid¹⁶.

Zwierzchnik Kościoła koptyjskiego przestrzega przed przesadną radością, jaką dostrzega w Kościołach protestanckich, a której zarzuca brak skruchy, bo grzesznik sam staje się szafarzem i sam zwiastuje sobie radość zbawienia. Tymczasem, zauważa Shenuda III, lud Izraela spożywał baranka paschalnego z praśnymi chlebami i gorzkimi ziołami (por. Wj 12,8). Gorzkie zioła miały przypominać o grzechach, z powodu których stali się niewolnikami faraona. Spożywanie baranka przypominało im o zbawieniu i jego radości, ale upieczone mięso musiało zawierać gorzkie zioła¹⁷.

Koptyjski biskup Mettaous podkreśla, że aby grzechy były wybaczone, penitent musi czuć skruchę, postanowić poprawę, mocno wierzyć w Chrystusa i pokładać nadzieję w Jego miłości, która wybacza zło, i w końcu wyznać grzechy przed kapłanem¹⁸. W chwili, kiedy penitent wyzna swoje grzechy, kapłan modli się o ich wybaczenie i prosi Boga o siłę dla niego, by więcej nie grzeszył. Duchowni również mają swoich spowiedników – starszych i bardziej doświadczonych od siebie. Bóg wybacza nasze grzechy i oczyszcza z win, kiedy wyznajemy je Jemu przed kapłanem. Św. Atanazy powiedział:

¹³ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s. 191-192.

¹⁴ Tamże, s. 192.

¹⁵ Tamże, s. 194.

¹⁶ Tamże, s. 193.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 53.

Jak ochrzczeni są oświeceni przez łaskę Świętego Ducha dzięki kapłanowi, tak skruszony człowiek jest obdarzony wybaczeniem swoich win przez łaskę Chrystusa dzięki kapłanowi¹⁹.

Św. Augustyn powiedział, że Jezus wskrzesił Łazarza, ale apostołowie uwolnili go z krępujących szat, w które był odziany po śmierci. Przez to pokazali swoją władzę odpuszczania grzechów, którą dał im Jezus. Św. Grzegorz z Nyssy stwierdził natomiast:

Traktuj kapłana jak duchowego ojca. Możesz powierzyć mu swoje tajemnice jak pacjent ukazuje lekarzowi swoje ukryte rany i zostaje uleczone²⁰.

Teologia koptyjska przestrzega, że kapłan może nie pozwolić na przyjęcie Komunii Świętej przez osobę, która zgrzeszyła, a nie skorzystała ze spowiedzi. Judasz Iskariota też nie przyjął świętej Krwi i Ciała Chrystusa z powodu swojego grzechu. Wyznanie kapłanowi grzechów i usłyszenie, że jest się rozgrzeszonym, daje duszy poczucie bezpieczeństwa, że grzechy są wybaczone przez władzę nadaną kapłanom. Kapłan, osoba doświadczona, udziela spowiadającemu się rad, jak unikać grzechu, jak chronić się przed złem. Podczas spowiedzi czujemy zawstydzenie, załopotanie, ale to uczucie pomaga w walce ze złem²¹.

Niezbędnym krokiem do uzyskania rozgrzeszenia jest prawdziwa skrucha wpływająca z miłości do Boga, a nie ze strachu przed karą. Kościół koptyjski apeluje do penitentów o uczciwość względem siebie bez bycia stronniczym, o posiadanie uczciwych intencji i mocne postanowienie poprawy, zrobienie dokładnego rachunku sumienia, przeanalizowanie, czy zgrzeszyliśmy czynem, słowem, myślami lub zmysłami, a potem uczciwe odpokutowanie za wyrządzone zło²².

Papież Szenuda III podkreśla, że o ile w Kościołach protestanckich, które uważają pokutę za pewnego rodzaju doświadczenie, zachęca się wiernych do dawania publicznego świadectwa o własnym nawróceniu, o tyle w Kościele koptyjskim jest to niemożliwe. Patriarcha Aleksandrii formułuje opinię, że niedopuszczalne jest, aby skruszony grzesznik opowiadał publicznie o swoich grzechach zakrytych rzekomo przez łaskę, którą miał osiągnąć. W koncepcji koptyjskiej niedopuszczalne jest przechwalanie się własną przemianą²³.

¹⁹ Tamże; por. K. Halkowicz, *Sakrament chrztu świętego w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego* [w:] „Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest” (Ef 4,5). *Chrzest symbolem wiary*, red. B. Ferdek, J.M. Lipniak, Wrocław 2016, s. 211-226.

²⁰ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 53.

²¹ Tamże, s. 53-54.

²² Tamże, s. 55.

²³ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s. 193.

4.2. SZCZERA INTENCJA (ΠΡΟΞΑΠΕCIC)

Przymiotem spowiedzi jest posiadanie przez penitenta szczerzej intencji niezłomnej woli porzucenia grzechu i tego wszystkiego, co może do grzechu prowadzić. Człowiek pragnący skorzystać z sakramentu pokuty i spowiedzi powinien dobrze przygotować się do tego sakramentu poprzez zbadanie swojego sumienia, uświadomienie sobie popełnionych grzechów czynem, słowem, myślą, zmysłami²⁴.

4.3. PRAWDA (ΥΕΟΥΦΙ)

Niezwykle ważne w spowiedzi jest mówienie prawdy. Teologia koptyjska podkreśla, że kłamanie w spowiedzi nie jest oszukiwaniem kapłana, który jej wysłuchuje, ale okłamywaniem samego Ducha Świętego. Przykład takiej postawy ukazują Dzieje Apostolskie, opisując historię Ananiasza i Safiry, którzy okłamali św. Piotra (Dz 5,1-11)²⁵. W spowiedzi trzeba wyznać szafarzowi tego sakramentu wszystkie swoje tajemnice i ukryte myśli, aby mógł on zaoferować grzesznikowi jak najlepsze lekarstwo, które uzdrowi jego życie duchowe. Już prorok Jeremiasz apelował do duszy ludzkiej mówiąc: „Wylej swoje serce jak wodę w obecności Pana” (Lm 2,19). Kiedy wylewa się woda, nie pozostawia śladu ani zapachu, ale jeśli wyleje się olej, pozostawia po sobie ślad, podobnie jeśli wyleje się ocet, pozostawia zapach. Tak jak woda, która nie pozostawia żadnych plam, również człowiek, wylewając swoje grzechy przed kapłanem w sakramencie pokuty i spowiedzi, oczyszcza się. Przy wyznawaniu grzechów nie można szukać usprawiedliwiających siebie wymówek czy obwiniać innych ludzi. Spowiedź polega na obwinianiu siebie, a nie na potępianiu i obmawianiu bliźnich²⁶. Król Salomon radzi:

Nie mów: Zgrzeszyłem i co mi się stało? Pan bowiem jest cierpliwy. Nie bądź spokojny o odpuszczenie, dodając do grzechu kolejny grzech. Nie mów: Wielkie jest Jego miłosierdzie, odpuści ogrom moich grzechów (Syr 5,4-6).

Człowiek korzystający z sakramentu pokuty i spowiedzi powinien stanąć w prawdzie, być uczciwy wobec siebie. Nie może być zbyt łagodny wobec siebie ani zbyt surowy, nie powinien podchodzić do tego sakramentu z wątpliwościami lub niepokojem²⁷.

4.4. MIŁOŚĆ (ΑΧΑΠΦ) I CIERPLIWOŚĆ (ΥΕΥΡΕΦΔΑΟΥΗ)

Przymiotem niezbędnym do prawidłowego przeżycia sakramentu pokuty i spowiedzi jest miłość i cierpliwość. Spowiadający się musi zastosować się do rad

²⁴ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 55.

²⁵ Archbishop Basilios, *Confession and penitence*, dz. cyt., kol. 584a-585b.

²⁶ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 55.

²⁷ Tamże.

udzielanych przez szafarza sakramentu i pilnie podążać za nimi, przyjmując je jako lekarstwo niezbędne do życia duchowego. Penitent winien praktykować wszystkie ćwiczenia duchowe zalecane przez kierownika duchowego z miłością i cierpliwością, zgodnie z tym, co zapisane jest w Liście do Filipian:

Dlatego moi umiłowani, tak jak zawsze byliście posłuszni – nie tylko podczas mojej obecności, ale jeszcze o wiele bardziej teraz, podczas mojej nieobecności – tak z bojaźnią i drżeniem zabiegajcie o swoje zbawienie (Flp 2,12).

Miłość i cierpliwość są podstawą prawdy, że jak mówi Pan:

Choćby wasze grzeszy były jak szkarłat, to staną się białe jak śnieg, choćby były czerwone jak purpura, to staną się jak wełna (Iz 1,18)²⁸.

4.5. DZIĘKCZYNIENIE (ΣΗΜΕΠΕΛΟΥΤ)

Po skorzystaniu z sakramentu pokuty i spowiedzi, po otrzymaniu rozgrzeszenia chrześcijanin nie może zapomnieć o dziękczynieniu²⁹. Teologia koptyjska przypomina o wdzięczności wobec przebaczonego nasze grzechy Boga. To przecież On otwiera wiernym drzwi tego sakramentu i zbawia nas od niebezpiecznej drogi śmierci³⁰. Szenuda III przypomina, że źródłem mocy przebaczenia grzechów w sakramentalnym kapłaństwie jest Duch Święty. On przebacza grzesznikowi ustami kapłana³¹. Dlatego należy złożyć Mu dziękczynienie³².

4.6. POSTANOWIENIE POPRAWY (ΠΡΟΚΟΠΤΗ) I ZADOŚCUCZYNIENIE (ΣΗΥΤΙΟ)

Teologia Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego zwraca uwagę, że prawdziwa pokuta i spowiedź wymagają postanowienia poprawy, które objawia się w zadoścuczynieniu za popełnione zło. Skruszony grzesznik musi postanowić, że chce kroczyć czystą ścieżką pokuty i nie chce powrotu na drogę grzechu. Zadoścuczynienie jest próbą zasypania przepaści, jaką grzech stworzył między człowiekiem a Bogiem oraz pomiędzy ludźmi. Postanowienie poprawy powinno być powiązane z chęcią zadoścuczynienia. Przybiera ono najczęściej formę modlitwy lub dobrego uczynku i powinno stanowić początek drogi nawrócenia³³. Papież Szenuda III zwraca

²⁸ Tamże, s. 55-56.

²⁹ T.Y. Malaty, *Unity of the Church...*, dz. cyt., s. 8.

³⁰ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 56.

³¹ Shenouda III, *The Priesthood*, dz. cyt., s. 175-176.

³² Tenże, *Life of Thanksgiving*, Cairo 1988.

³³ P. Battifol, *Les Origines de la pénitence. Etude de l'histoire et de la théologie positive*, t. I, Paris 1902; W.A. Jurgens, *The Faith of the Early Fathers*, t. III, Minnesota 1979; J.N.D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, San Francisco 1978; R.C. Mortimer, *The Origins of Private Penance in the Western Church*, Oxford 1939; T. Torrance, *The Doctrine of Grace in the Apostolic Fathers*, London 1948.

uwagę, że postępowanie zgodne w przykazaniami Bożymi jest sprawą niezbędną do zbawienia³⁴.

Kościół koptyjski przestrzega penitentów przed częstym zmienianiem spowiedników, gdyż takie podejście jest przyczyną opóźnienia w rozwoju duchowym. Zmiana kierownika duchowego musi być spowodowana ważnymi przyczynami. Penitent powinien być związany duchowo ze swoim spowiednikiem, darzyć go miłością i zaufaniem, być posłuszny jego poleceniom i korzystać z jego posługi, tak jak pacjent z pomocy lekarza. Doktryna koptyjska zaleca małżonkom posiadanie tego samego kierownika duchowego³⁵.

5. KARY ZA POPEŁNIONE GRZECHY

Biskup Mattaous wymienia kary możliwe do nałożenia na penitentów przez kapłana. Znajdujemy tam: abstynencję, pokłony za popełnione grzechy, jałmużnę dla potrzebujących, nieprzyjmowanie Komunii Świętej przez jakiś czas, oddanie ukradzionych pieniędzy, przeproszenie tych, których skrzywdziliśmy, dodatkowe modlitwy dziękczynne za Bożą łaskę. Te formy pokuty są środkami zaradczymi w celu uchronienia przed ranami grzechów, przed popełnianiem ich po raz kolejny³⁶.

6. SZAFARZ SAKRAMENTU POKUTY I JEGO PRZYMIOTY

Szafarzem sakramentu pokuty i spowiedzi w Ortodoksyjnym Kościele Koptyjskim jest biskup lub wyznaczony przez niego i ważnie wyświęcony kapłan-spowiednik. Szafarz tego sakramentu winien mieć odpowiednie wykształcenie i doświadczenie w zakresie psychologii oraz znajomość duchowości w zakresie słabości duszy ludzkiej³⁷. Spowiednik w teologii koptyjskiej ma się odznaczać pobożnością, nakierowaniem swojego życia na Boga, pokorą, która pomaga mu prosić Boga o pomoc w rozwiązywaniu problemów. Jako sługa misterium Chrystusa winien mieć mocną osobowość, nie być człowiekiem dwulicowym, nie może być osobą, która boi się mówić prawdy grzesznikowi i kiedy trzeba, powinien umieć zganić grzesznika. Szafarz sakramentu pokuty musi być człowiekiem sprawiedliwym i posiadać cechę cierpliwości, tak potrzebną w słuchaniu problemów penitentów. Kościół koptyjski wymaga od spowiedników posiadania wiedzy biblijnej, znajomości doktryny własnego Kościoła i jego praw kościelnych. Szafarz spowiedzi musi bezwarunkowo umieć dochować tajemnicy sakramentalnej³⁸. Ma być mądry i doświadczony duchowo, bo tylko w ten sposób może prowadzić swoje duchowe dzieci i nie dawać im błędnej nauki. Powinien odznaczać się czystością intencji,

³⁴ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s. 195-196.

³⁵ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 56.

³⁶ Tamże, s. 54-55.

³⁷ Archbishop Basilios, *Confession and penitence*, dz. cyt., kol. 584a.

³⁸ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 56.

myśli, serca i ciała, aby mógł przyjmować wyznania kobiet i kierować nimi bez niebezpieczeństwa dla własnej duszy. Kapłan powinien wiedzieć, że sprawowany przez niego sakrament ma być źródłem pocieszenia dla penitenta i przyczyniać się do jego wzrostu duchowego. Musi pamiętać, że sprawując sakrament pokuty, jest również doradcą w sprawach osobistych, takich jak decyzje dotyczące małżeństwa³⁹ lub kariery. Teologia koptyjska wymaga od swoich kapłanów, by w sakramencie spowiedzi byli ojcami, sędziami i nauczycielami.

Penitent i spowiednik widzą się twarzą w twarz. Szafarz w świetle doktryny koptyjskiej ma utożsamiać się z grzesznikiem i dźwigać wraz z nim skutki jego grzechów, gdy za niego się modli. Tak jak spostrzegawczy lekarz stara się uleczyć rany, tak on uzdrawia z grzechów: daje radę i może przepisać lekarstwo (zadawać „pokutę”), w celu zachowania duchowego zdrowia penitenta. Teologia koptyjska widzi w pokucie (gr. *ἐπιθύμια* – *epithimia*) reguły modlitwy, postu i jałmużny. Takie „pokuty” nie są w swej istocie karzące, lecz uzdrawiające. Nie są one istotną częścią misterium. Za pokutę można zadać czytanie duchowe, post, modlitwę, pokłony, dzieła miłosierdzia oraz pozbawienie Komunii Świętej przez pewien określony czas.

Doktryna Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego przypomina zasadę, że szafarz sakramentu pokuty ma osądzać grzech, ale nie grzesznika. Jako troskliwy ojciec duchowy winien modlić się za penitenta i objawiać mu miłosierdzie oraz miłość Boga. Gdy kapłan zakończy słuchanie spowiedzi, daje znak penitentowi, aby ukląkł. Wówczas kładzie swoje dłonie na jego głowie, odmawia modlitwę rozgrzeszenia, która jest ogłoszeniem i udzieleniem przebaczenia Boga. Przebacza bowiem i uzdrawia penitenta Bóg, a nie człowiek-spowiednik⁴⁰.

Szenuda III przypomina, że istnieją trzy rodzaje przebaczenia: Boże, ludzkie oraz kapłańskie. Podstawą wszelkiego przebaczenia jest przebaczenie Boże, bo Bóg jest sprawiedliwym Sędzią. Również ludzie potrafią przebaczać sobie nawzajem, a przebaczenie to nazywamy pojednaniem. Taka postawa wynika z przykazania, które otrzymaliśmy od samego Boga. Przebaczenie kapłańskie jest związane z Bożym. Kapłan jest bowiem zwiastunem Bożego przebaczenia, a nie jego źródłem⁴¹.

6.1. OJCIEC (ΑΒΒΑ)

Szafarz sakramentu spowiedzi powinien być dla swoich penitentów ojcem. Winien mieć świadomość, że jego duchowe dzieci przez ten sakrament i jego posługę pragną osiągnąć zbawienie. Ma pamiętać o pouczeniu Izajasza: „Oto ja i dzieci, które dał mi Pan” (Iz 8,18). Kapłan ma przypominać miłosiernego ojca z przypowieści o marnotrawnym synu, który oczekiwał powrotu swojego dziecka każdego dnia:

³⁹ J.M. Lipniak, *Małżeństwo w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, „Studia Teologii Dogmatycznej” 2 (2016), s. 204-215.

⁴⁰ A.C. Calivas, *Życie sakramentalne [w:] Prawosławie*, red. K. Leśniewski, Lublin 2009, s. 306.

⁴¹ Shenouda III, *The Priesthood*, dz. cyt., s. 170-173.

Gdy był jeszcze w oddali, jego ojciec ujrzał go, wzruszył się do głębi, pobiegł, rzucił mu się na szyję i ucałował (Łk 15,20).

Zaakceptował jego pokutę i przebaczył mu wszystkie jego grzechy, radując się z jego powrotu i mówiąc starszemu synowi:

Trzeba się cieszyć i radować, ponieważ ten twój brat był martwy, a ożył, zaginął, a odnalazł się⁴².

6.2. SĘDZIA (ΚΡΙΤΗΣ)

Cechą szafarza sakramentu pokuty jest również bycie sędzią. Kapłan ma władzę sądenia penitentów na mocy upoważnienia otrzymanego od biskupa, na mocy obietnicy Chrystusa:

Zapewniam was: Cokolwiek zwiążecie na ziemi, będzie związane w niebie, a co rozwiążecie na ziemi, będzie rozwiązane w niebie (Mt 18,18).

Kapłan musi być odpowiedzialny za tę władzę otrzymaną od Boga, nie faworyzując nikogo, nie zaniedbując ani nie wykorzystując jej do osobistych celów. Szafarz spowiedzi musi być surowy wobec grzechu, a nie wobec penitenta, winien wszystkich grzeszników traktować sprawiedliwie. Ma być lekarzem, który kocha pacjentów, ale nienawidzi ich chorób, dlatego stara się im podać możliwie najskuteczniejsze lekarstwo.

6.3. NAUCZYCIEL (ΔΙΔΑΚΤΗΣ)

Teologia koptyjska eksponuje fakt, że spowiednik ma być również nauczycielem, który naucza powierzonych mu wiernych zgodnie z Pismem Świętym i czyni ich uczniami Chrystusa. To jemu została zlecona misja nauczyciela pokazującego drogę do Boga i drogi doskonałości chrześcijańskiej. Dzięki jego wiedzy, doświadczeniu i pobożności ma nauczać o Chrystusie i sprawiać, że jego wierni będą chcieli być posłuszni Bogu. Ma przypominać nauczyciela, jakim był św. Paweł, który pisał:

Nie odważę się bowiem mówić o niczym innym, jak tylko o tym, czego Chrystus dokonał przeze mnie – aby pogan doprowadzić do posłuszeństwa – słowem i czynem (Rz 15,18).

Szafarz sakramentu pokuty i spowiedzi ma uczyć swoje duchowe dzieci, że rozgrzeszenie jest udzielane bezpośrednio po spowiedzi⁴³.

⁴² Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 56.

⁴³ Tamże, s. 57-58.

7. LITURGIA SAKRAMENTU

7.1. PRZYGOTOWANIE DO SPOWIEDZI

Kościół koptyjski podkreśla, że jego wierni powinni spowiadać się co miesiąc, a maksymalny czas między spowiedziami może wynosić półtora miesiąca. Odwlekanie skłania do zaniedbania dobrej spowiedzi, możliwe jest zapominanie części grzechów. Odkładanie spowiedzi przynosi straty dla człowieka i opóźnia działanie Bożej łaski. Praktyka Kościoła św. Marka pokazuje, że niektórzy księża prowadzą notatniki, w których zapisują, kiedy dany penitent spowiadał się oraz orientacyjną datę jego kolejnej spowiedzi.

Teologia koptyjska zwraca uwagę na odpowiednie przygotowanie do spowiedzi. Kapłan przed spowiedzią siada z pragnącą przystąpić do niej osobą i rozmawia z nią. Rozmowę może poprzedzać krótka modlitwa o pomoc Boga w przypomnieniu grzechów. Kościół zachęca penitentów, by przygotowując się do spowiedzi, zapisywali swoje grzechy na kartce. Zanotowanie przewinień powoduje, że przystępujący do sakramentu ich nie zapomni. Przygotowującym się do spowiedzi Kościół koptyjski przypomina o zanotowaniu trzech niezbędnych rzeczy: grzechów i popełnionych błędów; myśli i uczuć, którymi powinien podzielić się ze spowiednikiem, aby ten mógł określić, czy były dobre, czy złe; pytań dotyczących życia duchowego, które chciałby zadać spowiednikowi⁴⁴.

Rachunek sumienia musi być uczciwy. Nie można w nim oskarżać innych o to, że popełniliśmy jakiś grzech. Po przygotowaniu do spowiedzi Kościół nakazuje modlitwę przebłagalną za popełnione przewinienia. W modlitwie tej zalecane jest wymienienie popełnionych grzechów oraz prośba o ich przebaczenie i ochronę przed ich ponownym popełnianiem⁴⁵.

Żeby grzechy były wybaczone, wierni Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego muszą je wyznać trzykrotnie. Pierwszy raz przed osobą, względem której zgrzeszyli, aby uwolnić się od skutków grzechu dzięki wybaczeniu tej osoby. Drugi raz przed Bogiem – kochającym Ojcem: „Zgrzeszyłem przeciw Tobie samemu i na Twoich oczach zło uczyniłem” (Ps 51,6). Trzeci raz wyznaje się grzechy przed Kościołem, reprezentowanym przez kapłana. Kościół jest matką, chroni i roztacza nad swoimi dziećmi opiekę poprzez swoją miłość, pokój i wybaczenie. Szafarz sakramentu pokuty ma być niejako gołębiem pokoju, który gładzi niesprawiedliwość. Przez jego usta spowiadający się otrzymuje wybaczenie grzechów. Kapłan zadaje pokutę, która jest ćwiczeniem duchowym pomagającym wrócić na drogę do Boga. Po wyznaniu grzechów spowiadający się otrzymuje rozgrzeszenie i wybaczenie przez posługę kapłana, który reprezentuje Ducha Świętego. Jak tylko spowiadający się otrzyma rozgrzeszenie, może przyjąć Komunię Świętą i jest oczyszczony przez Krew Chrystusa.

⁴⁴ Tamże, s. 59-60.

⁴⁵ T.Y. Malaty, *Unity of the Church...*, dz. cyt., s. 8.

7.2. SPOWIEDŹ PENITENTA

Szenuda III zwraca uwagę na różnicę między pokutą a sakramentem pokuty. Pokuta zdaniem Kustosza relikwii św. Marka jest pracą w sercu i obejmuje żal za popełnione grzechy oraz mocne postanowienie ich porzucenia. Sama pokuta jednak nie wystarczy, musi być dopełniona przez spowiedź i rozgrzeszenie⁴⁶.

Koptyjskie przepisy liturgiczne stanowią, że miejsce spowiedzi musi być usytuowane w rogu kościoła, przodem do ołtarza, żeby penitenci czuli się wzmocnieni i uświęceni. Spowiedź zawsze powinna odbywać się w kościele, chyba że kapłan odwiedza chorych w ich domach. Spowiedź w domu dopuszczana jest również wówczas, gdy ksiądz odwiedzi kogoś, kto dawno nie był w kościele, ale podczas rozmowy oświadczył, że chce się nawrócić. Kapłan zobowiązuje wtedy nawróconego do jak najszybszego nawiedzenia kościoła⁴⁷.

W kościele musi być specjalne miejsce – poczekalnia – z różnymi duchowymi książkami, gdzie można czekać na spowiedź. Ksiądz musi być zawsze gotowy do spowiadania. Nie wolno mu jeść ani pić podczas spowiadania, należy też powstrzymać się od jedzenia przed spowiedzią, tak jak przed przyjęciem innych sakramentów.

Penitent całuje rękę kapłana z szacunkiem, bo jest on szafarzem Bożej tajemnicy. Kapłan i penitent robią znak krzyża i razem modlą się *Modlitwą Pańską*, a następnie kapłan zachęca do wyznania grzechów. Penitent, korzystając z kartki, którą wcześniej przygotował, wymienia po kolei grzechy i słucha uważnie odpowiednich rad ojca duchowego. Możemy to porównać do chorego, który oczekuje leku na konkretną dolegliwość. Spowiadający się wyznaje grzechy, okazuje skruchę i postanowienie poprawy. Należy wymieniać grzechy od najcięższych do najlżejszych. Wymieniając je, należy pamiętać o czasie, który kapłan może nam poświęcić, oraz o innych czekających na spowiedź. Nie powinno się więc niepotrzebnie przedłużać spowiedzi, opowiadając historie niezwiązane z grzechami. Kapłan nie może potępiać spowiadającego się, ani go poniżać, z drugiej strony nie wolno mu być pobłażliwym⁴⁸.

Po spowiedzi penitent klęka przed szafarzem, pochyla głowę i powtarza słowa: „Boże, okaż litość mnie grzesznemu” (Łk 18,13). Kapłan robi znak krzyża na głowie penitenta i udziela rozgrzeszenia. Znak krzyża można wykonać również krucyfiksem jako przypomnienie, że na krzyżu Jezus przelał swoją krew za nasze grzechy. Kapłan robiący znak krzyża na głowie spowiadającego się i trzymający jego skronie między palcami symbolizuje współczującego ojca wysłuchującego skruszonego syna. Ręce szafarza sakramentu pokuty symbolizują ręce Boga, który prowadzi wszystkich w kierunku zbawienia, kontroluje ich czyny i myśli, może ich uświęcić. Po otrzymaniu rozgrzeszenia penitent odmawia modlitwę dziękczynną,

⁴⁶ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s. 190-191.

⁴⁷ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 60.

⁴⁸ F. Cabrol, *Absolution [w:] Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, t. I, Paris 1907.

w której prosi o łaski Boże potrzebne do uczciwego życia i unikania grzechu. Po wyrażeniu skruchy wysłuchuje rad i wskazówek spowiednika, otrzymuje zadośćuczynienie, które ma być środkiem zaradczym w poprawie życia⁴⁹.

Ryt sakramentu pokuty stosowany przez Ortodoksyjny Kościół Koptyjski przewiduje modlitwy, które muszą być odmówione, aby penitent mógł otrzymać absolucję. Do takich modlitw zalicza się Psalm 51:

Boże, zmiłuj się nade mną w swojej łaskawości, w ogromie swego miłosierdzia wy-
maż moją nieprawość!

Obowiązkowa jest modlitwa:

Boże, odpuść, odpuść i przebacz nam nasze grzechy, które czyniliśmy dobrowolnie i te, które czyniliśmy niechętnie, które popełniliśmy świadomie i nieświadomie, ukryte i widoczne. O Panie, przebacz nam ze względu na Twoje Święte Imię, które nas wzywa, i zgodnie z Twoim Miłosierdziem, a nie z naszymi grzechami. [...] O Panie, zgrzeszyłem, rozgrzesz mnie.

Stosować można również modlitwę poborcy podatkowego: „Boże, okaż litość mnie grzesznemu” (Łk 18,13). Po rozgrzeszeniu odmawiana jest *Modlitwa Pańska*⁵⁰.

Warty podkreślenia jest fakt, że kapłan modli się w liczbie mnogiej, ukazując, że sam jest grzesznikiem. Prosi o rozgrzeszenie, przebaczenie i błogosławieństwo dla siebie i penitenta. W wypowiedzianych modlitwach znajdujemy wiele znaczących i wzruszających błagań, które zasługują na kontemplację i teologiczną refleksję. Szaferz sakramentu zobowiązany jest przez przepisy liturgiczne do wypowiedzania słów cicho, ale słyszalnie, aby on i osoba spowiadająca się mogli nad nimi rozmyślać.

Liturgia koptyjska zawiera trzy rodzaje absolucji⁵¹. Pierwsza absolucja jest modlitwą o poddanie się Synowi:

O Panie, który dałeś nam moc abyśmy deptali po wężach i skorpionach i po wszelkiej potędze nieprzyjacielskiej, zmiażdżyłeś jego pod naszymi stopami, i rozrzuciłeś przed nami jego słabość. Albowiem Ty jesteś Królem nas wszystkich, Chryste Boże nasz⁵².

Bóg dał apostołom i ich następcom władzę, mówiąc:

Oto daję wam władzę stąpać po wężach i skorpionach, i po całej potędze wroga tak, że nic wam nie zaszkodzi (Łk 10,19).

⁴⁹ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 60.

⁵⁰ Tamże, s. 61.

⁵¹ Archbishop Basilios, *Absolution* [w:] *The Coptic Encyclopedia*, t. I, New York – Oxford – Singapore – Sydney 1991, kol. 17a-19a.

⁵² Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 63.

Zwrot „zmiadziłyś jego pod naszymi stopami” oznacza, że diabeł nie ma tylko jednej głowy, ale ma wiele głów, które oznaczają wszystkie jego oszustwa, myśli i zwodnicze plany, które w różnorodny i destrukcyjny sposób działają na ludzi.

Druga absolucja również powołuje się na modlitwę poddania się Synowi:

Ty, Panie, który stworzyłeś niebiosa, zstąpiłeś i stałeś się człowiekiem dla naszego zbawienia. Ty jesteś tym, który siedzi nad Cherubinami i Serafinami, i jak dobrze i miło jak bracia mieszkają razem. Również teraz jesteś naszym Nauczycielem, jesteś Tym, dzięki któremu się podnosimy, wnosimy nasze serca do Ciebie, Panie, który wybaczasz nasze niegodziwości, i ratujesz nasze dusze od zepsucia. Uwielbiamy Twoje niewysłowione (niewyobrażalne) współczucie, i prosimy abys dał nam Swój pokój, bowiem dałeś nam wszystko⁵³.

W tym rozgrzeszeniu kapłan prosi Boga, aby dał penitentowi pokój, który utracił przez popełnione grzechy. Ludzkie grzechy niszczą pokój, podobnie jak ogień trawi siano. Jak czytamy w księdze Izajasza: „Bezbożni nie zaznają pokoju” (Iz 48,22). Szafarz prosi Boga, aby wywyższył skruszonego grzesznika, który klęka przed Bogiem, i aby ponownie przywrócił mu utracone cnoty po tym, jak uwolnił go od grzechu.

Trzecia absolucja zawiera modlitwę:

Nauczycielu, Panie Jezu Chryste, Jednorodzony Synu i Logosie Boga Ojca, który zerwał więzy naszych grzechów poprzez zbawienie, cierpienie dające życie, który tchnąłeś Ducha Świętego na swoich uczniów i apostołów, i rzekłeś do nich: «Przyjmijcie Ducha Świętego. Grzechy którym odpuścicie, zostaną im odpuszczone, a tym, którym nie przebacycie, nie będą im odpuszczone». Ty także teraz, nasz Mistrzu, za pośrednictwem twoich świętych apostołów, dałeś łaskę tym, którzy pracują w kapłaństwie, Twojego Świętego Kościoła, przebaczenia grzechów na ziemi i naszych niegodziwości. Teraz również prosimy i usilnie błagamy o Twoją dobroć, Wielbicielu Rodzaju Ludzkiego, dla Twoich sług, moich ojców i braci, odnośnie mojej słabości i wszystkich, którzy chylą głowy przed Twoją Świętą Chwałą. Udziel nam Swojej łaski, miłosierdzia i zerwij z nas więzy grzechów, tych uczynionych świadomie i nieświadomie, z powodu cierpienia naszych serc, w potrzebie, lub w słowach, lub z powodu bojaźliwości ducha, Ty o Panie, który znasz ludzką słabość, jako dobry i kochający Bóg, przebacz nam nasze grzechy, odpuść nam (i odpuść mojemu słudze...). Napełnij nas Swoją bojaźnią i umocnij nas w Swojej świętości, dobrej woli, ponieważ Ty jesteś naszym Bogiem, i Tobie należy się chwała, cześć, władza i oddanie czci⁵⁴.

⁵³ Tamże, s. 63-64.

⁵⁴ Tamże, s. 64-65.

Odmawiając trzecią modlitwę absolucji, szafarz sakramentu wykonuje znak krzyża i przyzywa Ducha Świętego. Po absolucjach kapłan odmawia błogosławieństwo i kończy sakrament *Modlitwą Pańską*. Odmawia ją wspólnie z penitentem. Kończąc spowiedź, kapłan trzykrotnie dmucha w twarz osoby, którą spowiada, prosząc Trójcę Świętą o rozgrzeszenie i przebaczenie jemu i penitentowi. Wyznająca grzechy osoba klęczy i dotyka czołem ziemi, potem wstaje, całuje krzyż i rękę kapłana, mówiąc: „Ojcze, rozgrzesz mnie”, a kapłan odpowiada: „Pan Bóg rozgrzesza cię”⁵⁵.

Po spowiedzi szafarz i penitent powinni okazywać radość, ponieważ dobrze przeżyta spowiedź pozwala odczuć, że wielki ciężar zdjęto z serca grzesznika, który został przez Boga usprawiedliwiony i otrzymał odnowioną nadzieję na wejście do życia wiecznego.

7.3. SPOWIEDŹ KAPŁANA

Każdy ksiądz musi mieć swojego spowiednika, który jest starszy od niego, dłużej jest kapłanem i ma większe doświadczenie. Każdy kapłan musi regularnie się spowiadać i dbać o to, by żyć w łasce uświęcającej, jak mówi św. Paweł: „[...] abym innym głosząc naukę, sam nie został uznany za niezdatnego” (1 Kor 9,27). Spowiadający się ksiądz również musi usiąść przed swoim ojcem duchowym, jak pacjent przed lekarzem, i szczerze wyznać wszystkie swoje grzechy, prosząc o wybaczenie. Po spowiedzi klęka przed spowiednikiem, pochylając głowę, żeby przyjąć rozgrzeszenie. Podczas rozgrzeszenia spowiednik nie robi znaku krzyża na głowie spowiadającego się kapłana, ale na ramionach albo nad głową, ale nie dotykając jej, i mówi słowa rozgrzeszenia, ponieważ są równi w kapłaństwie. Jeśli spowiadałby się u biskupa, ten ma prawo zrobić mu na głowie znak krzyża lub położyć na głowie ręce z krzyżem, bo jest wyższy rangą w kapłaństwie. Po rozgrzeszeniu penitent klęka przed spowiednikiem, całuje krzyż i rękę spowiednika.

7.4. POKUTA I ZADOŚĆUCZYNIENIE

Za popełnione grzechy odpuszczone w sakramencie pokuty należy wypełnić zadośćuczynienie, które ma być początkiem drogi nawrócenia. Dlatego tak ważne jest w teologii koptyjskiej to, aby szafarze omawianego sakramentu nie zaniedbywali zadawania ćwiczeń duchowych jako zadośćuczynienia. Koptyjski biskup Mettaous zaznacza, że to zaniedbanie może być spowodowane lenistwem niektórych księży, którzy nie są gotowi do podjęcia wysiłku, by prowadzić ludzi przez te praktyki poprzez zachęcanie ich i modlitwę za nich. Niektórzy, jego zdaniem, szukają pretekstu, twierdząc, że spowiadający się nie są na tyle uduchowieni, by sprostać tym ćwiczeniom albo po prostu nie mają czasu by prowadzić swoich penitentów

⁵⁵ Archbishop Basilios, *Absolution*, dz. cyt., kol. 17a-19a.

w tych ćwiczeniach⁵⁶. Taka postawa powoduje zatrzymanie rozwoju duchowego, a spowiedź staje się rutyną. Spowiednik powinien być przewodnikiem duchowym, który prowadzi swoje dzieci ku Bogu. Zadając ćwiczenia duchowe, pomaga wzrastać w łaskach. Czasami penitenci sami proszą o zalecenie jakichś ćwiczeń duchowych, ale jest to rzadkie. To spowiednik powinien pamiętać o zadawaniu ich i pomaganiu w ich przeprowadzeniu. Penitent nie powinien też sam sobie nakładać pokuty bez wiedzy swojego spowiednika. Spowiednik musi rozważnie wyznaczać zadośćuczynienie dla spowiadających się u niego, obserwować ich rozwój duchowy, następujący dzięki ćwiczeniom, i pomagać w nim.

Papież Shenuda III przestrzega chrześcijan przed myleniem sakramentu pokuty z protestancką koncepcją skruchy jako „nowego życia”, „odnową” czy też „nowym zbawieniem”. Patriarcha z Kairu podkreśla z całą mocą, że w koncepcji koptyjskiej „nowość życia”, „odnowa” czy też „zbawienie” związane są z sakramentem chrztu świętego. Z sakramentem pokuty związana jest zaś zmiana sposobu życia⁵⁷.

8. CZTERY RODZAJE SPOWIEDZI

Teologia koptyjska naucza o czterech rodzajach wyznania grzechów. Pierwszym sposobem jest wyznanie grzesznika, który zwraca się bezpośrednio do Boga. Przykładem takiej spowiedzi jest modlitwa pokutna z Psalmu 51:

Zgrzeszyłem przeciw Tobie samemu i na Twoich oczach zło uczyniłem. Bądź więc sprawiedliwy w swoim wyroku i prawy w swoim sądzie (Ps 51,6).

Drugim sposobem spowiedzi jest wyznanie grzechów kapłanom. Zarówno Stary, jak i Nowy Testament mówią o tym bardzo wyraźnie. Księgi Starego Testamentu mówią o wyznawaniu grzechów kapłanom i prorokom. Spowiedź przed kapłanem była ustaloną praktyką od chwili spisania prawa (por. Kpł 5,5-6; Lb 5,6-7). Król Dawid wyznał swoje grzechy Natanowi:

Zgrzeszyłem wobec Pana! Natan odpowiedział Dawidowi: Pan odpuszcza ci twój grzech! Nie umrzesz! (2 Sm 12,13).

W czasach międzytestamentowych św. Jan Chrzciciel przyjmował wyznanie grzechów przed udzieleniem chrztu (por. Mt 3,6). W Nowym Testamencie wystarczy wspomnieć, że władzę odpuszczania grzechów otrzymał najpierw św. Piotr, a potem pozostali apostołowie (por. Mt 16,19 i Mt 18,18). Trzecim sposobem spowiedzi jest wyznanie grzechów temu, kto padł ich ofiarą:

⁵⁶ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites...*, dz. cyt., s. 65 n.

⁵⁷ Shenouda III, *Comparative Theology*, dz. cyt., s. 194.

Jeśli przyniesiesz swój dar, by złożyć go na ołtarzu i przypomnisz sobie, że twój brat ma coś przeciwko tobie, zostaw swój dar przed ołtarzem, idź i pojednaj się najpierw ze swoim bratem, a potem wróć i złóż swój dar (Mt 5,23-24).

Ostatnim sposobem jest wyznanie grzechów samemu sobie poprzez pokutę. Jest to podstawowa forma spowiedzi. Nie można bowiem wyznać grzechów kapłanowi, jeśli najpierw nie przyzna się sobie samemu do popełnionych przewinień. Przykładem takiej spowiedzi jest postawa syna marnotrawnego. Teologia koptyjska podkreśla więc, że ograniczanie spowiedzi tylko do wyznania grzechów samemu Bogu jest koncepcją sprzeczną z Pismem Świętym⁵⁸.

PODSUMOWANIE

Wkład Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego w chrześcijańską teologię jest bardzo duży, choć niedoceniony. Kościół w Aleksandrii założony przez św. Marka od początku odgrywał ważną rolę w teologii chrześcijańskiej – w szczególności sposób broniąc przed herezją gnostycyzmu. W Kościele koptyjskim powstały tysiące tekstów teologicznych, które stanowią niezwykle ważne zasoby archeologii chrześcijańskiej.

W teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego pokuta jest jednym z siedmiu sakramentów ustanowionych przez Jezusa Chrystusa. Nazywana jest sakramentem pokuty i należy do grupy czterech sakramentów zbawczych (odkupieńczych), czyli takich, których przyjęcie jest niezbędne do zbawienia wiecznego. W sakramencie pokuty szafarz osądza grzech, ale nie grzesznika. Jako troskliwy ojciec duchowy modli się za grzesznika i objawia mu miłosierdzie oraz miłość Boga. Gdy penitent skończy spowiedź, kapłan daje mu znak, aby ukląkł. Wówczas kładzie swe ręce na jego głowie, odmawia modlitwę rozgrzeszenia, która jest ogłoszeniem i udzieleniem przebaczenia Boga. Przebacza bowiem i uzdrawia penitenta Bóg, a nie człowiek-spowiednik.

Spowiedź w swej istocie to misterium uzdrowienia, gdyż grzech jest postrzegany przede wszystkim jako choroba wymagająca uzdrowienia, a nie jako przestępstwo, za które trzeba ponieść karę. Skoro każdy jest podatny na podstęp diabła, to regularne badanie sumienia pogłębia samoświadomość i pobudza wrażliwość serca. Z tego względu wiele osób ma ojca duchowego, wspierającego w procesie duchowego rozwoju i wzrostu. Ortodoksyjny Kościół Koptyjski podkreśla, że Chrystus jest prawdziwym lekarzem, który uczynił założony przez siebie Kościół duchowym szpitalem. Jego rolę przejęli kapłani, którzy mają kontynuować dzieło Mistrza.

Spowiedź nazywana jest w teologii koptyjskiej powtórny chrztem. Jest to sakrament władzy wiązania i rozwiązywania grzechów, którą otrzymali od Jezusa apostołowie i ich następcy. Chrzest zgładził w ochrzczonego wszystkie grzechy, ale pozostaje w człowieku skłonność do zła.

⁵⁸ Tenże, *The Priesthood*, dz. cyt., s. 155-158.

Przymiotem spowiedzi jest posiadanie przez penitenta szczerzej intencji i niezlomnej woli porzucenia grzechu i tego wszystkiego, co może do grzechu prowadzić. Człowiek pragnący skorzystać z sakramentu pokuty i spowiedzi powinien dobrze się do niego przygotować poprzez zbadanie swojego sumienia, uświadomienie sobie popełnionych grzechów czynem, słowem, myślą, zmysłami. Niezbędnym krokiem do uzyskania rozgrzeszenia jest prawdziwa skrucha wpływająca z miłości do Boga, a nie ze strachu przed karą. Kościół koptyjski apeluje do penitentów o uczciwość względem siebie bez bycia stronniczym, o posiadanie uczciwych intencji i mocne postanowienie poprawy, zrobienie dokładnego rachunku sumienia, przeanalizowanie, czy zgrzeszyli czynem, słowem, myślami lub zmysłami, a potem uczciwe odpokutowanie za wyrządzone zło. Człowiek korzystający z sakramentu pokuty i spowiedzi powinien stanąć w prawdzie, być uczciwy wobec siebie, nie może być zbyt łagodny wobec siebie ani zbyt surowy, nie powinien podchodzić do tego sakramentu z wątpliwościami lub niepokojem.

Przymiotem niezbędnym do prawidłowego przeżycia sakramentu pokuty i spowiedzi jest miłość i cierpliwość. Spowiadający się musi zastosować się do rad udzielanych przez szafarza sakramentu i pilnie podążać za nimi, przyjmując je jako lekarstwo niezbędne do życia duchowego. Teologia koptyjska przypomina o wdzięczności wobec Boga przebaczonego nasze grzechy. To przecież On otwiera wiernym drzwi tego sakramentu i zbawia nas od niebezpiecznej drogi śmierci.

BIBLIOGRAFIA

- Archbishop Basilios, *Absolution*, w: *The Coptic Encyclopedia*, t. I, New York – Oxford – Singapore – Sydney 1991, kol. 17a-19a.
- Archbishop Basilios, *Confession and penitence*, w: *The Coptic Encyclopedia*, t. II, New York – Oxford – Singapore – Sydney 1991, kol. 584a-585b.
- Battifol P., *Les Origines de la pénitence. Etude de l'histoire et de la théologie positive*, t. I, Paris 1902.
- Bishop Mettaous, *Sacramental Rites in the Coptic Orthodox Church*, Cairo 2002, s. 51-52.
- Cabrol F., *Absolution*, w: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, t. I, Paris 1907.
- Calivas A.C., *Życie sakramentalne*, w: *Prawosławie*, K. Leśniewski (red.), Lublin 2009, s. 289-318.
- Halkowicz K., *Pneumatologiczno-rekoncyliacyjny wymiar sakramentu bierzmowania w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, w: *Studia Oecumenica* 16 (2016), s. 187-199.
- Halkowicz K., *Sakrament chrztu świętego w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego* w: „Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest” (Ef 4, 5). *Chrzest symbolem wiary*, red. B. Ferdek, J.M. Lipniak (red.), Wrocław 2016, s. 211-226.

- Halkowicz K., *Teologiczno-dogmatyczna ocena sakramentologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, Wrocław 2019 (maszynopis).
- Jurgens W.A., *The Faith of the Early Fathers*, t. III, Minnesota 1979.
- Kelly J.N.D., *Early Christian Doctrines*, San Francisco 1978.
- Lipniak J.M., *Małżeństwo w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, w: „Studia Teologii Dogmatycznej” 2(2016), s. 204-215.
- Lipniak J.M., *Szenuda III – papież z Egiptu*, w: Sheonuda III, *Święta Dziewica Maryja*, Świdnica 2013, s. 36-41.
- Malaty T.Y., *Unity of the Church and the Church Sacrament*, Los Angeles 1999.
- Mortimer R.C., *The Origins of Private Penance in the Western Church*, Oxford 1939.
- Shenouda III, *Comparative Theology*, London 1988.
- Shenouda III, *The Life of Repentance and Purity*, Sydney 1990.
- Shenouda III, *The Priesthood*, Cairo 1997.
- Sheonuda III, *Life of Thanksgiving*, Cairo 1988.
- Sheonuda III, *Święta Dziewica Maryja*, Świdnica 2013.
- Torrance T., *The Doctrine of Grace in the Apostolic Fathers*, London 1948.

KATARZYNA HALKOWICZ, REV. FR JAROSŁAW M. LIPNIAK

SACRAMENT OF PENANCE IN THE THEOLOGY
OF THE COPTIC ORTHODOX CHURCH

Abstract

In the theology of the Coptic Orthodox Church, penance is one of the seven sacraments instituted by Jesus Christ. It is called the sacrament of penance and belongs to the group of four salvific (redeeming) sacraments, i.e. those whose reception is necessary for eternal salvation. The salvific sacraments in Coptic theology are Baptism, Confirmation, Penance and the Eucharist. Confession is a mystery, thanks to which the sinner can return to God. By revealing his sins to the priest, the sinner is forgiven. Confession involves verbally confessing one's own sins to the priest and repentance. The Orthodox Coptic Church emphasizes that Christ is a true doctor who made the Church he founded a spiritual hospital. Therefore, the faithful should find in the Church physicians of souls who will listen to human sins and prescribe an appropriate medicine. Coptic theology teaches four types of confession. The first type is the confession of a sinner who directly addresses God. The second way is to confess one's sins to a priest. The third is to confess to a victim of one's sins. Finally, there is a confession of one's sins to oneself through repentance. This is the primary form of confession. It is impossible to confess sins to a priest unless one first confesses to himself that he has committed sins. An example of such a confession is the attitude of the "prodigal son". The Coptic theology emphasizes, therefore, that limiting confession to revealing your sins only to God Himself is a concept that stands in opposition to the Scriptures.

Keywords: the sacrament of penance, sacraments, the Orthodox Coptic Church, medicine.